

Gaál Csaba

COVID19-hez társult gondolatok

„Nem tehetjük, hogy amiket láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk.”

Apostolok cselekedetei 4:20.

Elöljáróként rövid elmefuttatás. TEILHARD DE CHARDIN (1885–1955) francia jezsuita filozófusnak volt egy kedvelt kifejezése: *émerger pour voir*, vagyis ahhoz, hogy lássunk, tisztán lássunk, ki kell emelkednünk, fölül kell emelkednünk a dolgokon. Nem kevésbé fontos ennek a fordítottja sem: *immerger pour voir*, azaz belemerülni a valóságba, hogy lássunk, mert minden apró részletét csak így érzékelhetjük igazán. A kívülről jövő, az avatatlan láthat olyat, amit a benne élők nem vesznek észre. Ezt a hozzáállást nem fogadják el a nyelvészek, így csak kevesen tanúsítanak megértést az övékkel nem egyező nézetek iránt. Balgaság a megszólaló kívülállóságára hivatkozni az érveinek mérlegelése helyett. Ezt az alapállást fejezi ki Tótfalusi István egy svéd orvosról, kutatóról írva: „...ő más tudomány szakembere, tehát akkor sem lenne igazán súlya egy nyelvi megállapításának” (7) – minő tarthatatlan kijelentés! Nem azt nézi, hogy mit mond, hanem hogy ki mondja. Ez az eljárás azonos a régi lenini fogással, amikor mindig személyre támadnak, sohase az üggyel, az állításokkal, a felvetésekkel vitatkoznak, azok cáfolatával nem fárasztják sem magukat, sem az olvasót.

Nyelvészek ítélkeznek rólunk, ha írásainkban az övéktől eltérő véleményt vallunk. Egy könyvértékelésről szólva jelentettem ki, hogy nem értek egyet a szerző azon állításával, mely szerint „...az orvosokban is nőtt az igény az egységes, helyes írásmód iránt” (5). Ennek inkább az ellenkezőjét érzélem nap mint nap, ezt azonban csak szakmabeli döntheti el hitelesen. Vagyis elvileg fordított a helyzet ahhoz képest, amikor bennünket ítélnek meg szaknyelvezetünk miatt. Vajon hogyan véleményezheti nyelvész az orvosok írásait, amikor nem is olvassa a szakirodalmat? Ostorozzuk mi eleget önmagunkat, lásd e lapban folyamatosan megjelenő nyelvi kifogásainkat.

Köznyelv és szaknyelv viszonya. Engedtessek meg nekem egy képzettársítás John Lukacs amerikai–magyar történész-től, amelyben lappang némi öngúny: „Épp, mert a történelem mint gondolkodásmód örökségünknek oly becses, különleges és veszélyeztetett része, a történelem mostanra túlságosan komoly dologgá vált ahhoz, hogysem hivatásos történészekre hagyhatnánk a művelését” (6).

A *szaknyelv* külön terület, nem azonos a *köznyelv*vel, így szabályozását meg kell(ene) hagyni az azt művelő orvosoknak. Egyetértek főszerkesztő úrral, miszerint az orvosi szaknyelvben a helyesírási szabályzat szerint a tartozékszámokat közvetlenül, vagyis kötőjel nélkül kapcsoljuk az alapszóhoz, ami a COVID19 esetében egy mozaikszó, tehát minden betűje nagybetű (3). Ha a *szaknyelv* *köznyelvi* szavaiban elfogadjuk az akadémiai nyelvi szabályozást, miért ne lenne elfogadható ugyanez fordítva: a *köznyelv* méltányolja a *szaknyelvi* előírásokat. Annál is inkább, mivel a kérdésre beérkezett nyelvészeti állásfoglalás háromféle nézetet tükröz, ami nem vall egységes álláspontra. Ami a kétféle megközelítést és az ebből eredő szabályozást illeti, hivatkozom BOYLE (1627–1691) angol természettudósra, aki szerint tudvalevő, hogy a matematikusok általában logikusan gondolkodnak, de nem *észszerűen*, az orvosok viszont fordítva: többnyire *észszerűen*, de nem mindig logikusan. A nyelvészek feltehetően logikusan, bár – az előbbieknél alapján – eltérő módon gondolkodnak, az orvosok viszont jól követhetően következetesen és *észszerűen*.

Mi a mérvadó a szaknyelvi szabályozásban? A kérdésfeltevésnél a helyesírási gondolkodok. A *köznyelvezet* mellett léteznek *szaknyelvezetek*, ilyen az orvosi vagy a jogi nyelv. Közös a két nagy csoportban, hogy mindegyiknek kiindulópontja és betartandó zsinórmértéke az anyanyelv. El kell azonban fogadni, hogy a *szaknyelv* – bizonyos korlátokon belül – önálló nyelvi egység, amelyet anyanyelvünkben tájékozott értelmiségiek dolgoznak ki egységes egésszé.

A *Magyar Orvosi Nyelv* elkötelezett arra, hogy az orvosi nyelvzetben ne csak előnyben részesítse, hanem törekedjen is a magyar használatára. Ebben a szándékban alapvetően különbözünk a mai *köznyelvtől* és az azt képviselő nyelvészektől, hiszen egy nyelvészeti újságban helyt adnak a következő kifejezéseknek: projektazonosító, kommentek, antropológiai, archaikus, grammatikai, szinesztézia, metafora, szemiotika, milió, relativitás (az *Édes anyanyelvünk* 2020-as számaiból). A kiragadott szavak mindegyike gond nélkül helyettesíthető

magyar szavakkal, a nyelvészek mégis használják, nem látnak benne kivétnevalót. Ez azonban ellentétes a *Magyar Orvosi Nyelv* céljaival – nálunk elvi kérdés a magyarul is kifejezhető idegen szavak mellőzése.

Józan ész és következetesség. A köznyelvben az *online* továbbra is ilyen formában szerepel, a *pésméker* viszont – pacemaker helyett – megengedett. A hivatkozási alap mindig az, hogy a nevezett szó mára annyira átment a köztudatba, hogy ez indokolná a kiejtés szerinti írásmódot. Összehasonlítva e két angol kifejezést, nem kétséges azonban, melyik a gyakoribb a köznap beszédben. Ha valami, akkor az *online* valóban annyira mindennapi és (egyelőre?) magyar megfelelő nélküli szó, hogy ez szükségessé, de legalábbis megengedhetővé tehetné az *onlajn* formát csakúgy, mint a lassan meghonosodó *lájk* szó használatát. Mind a kettőt magyarul kellene helyettesíteni, és nem szentesíteni a használatukat. Mondják, online iskolai oktatás, online rendelés, online gyógytorna, pedig ez magyarul is kifejezhető a távoktatás, távrendelés, távgyógytorna szóval, de a *like*-nak is van megfelelője: *kedvel, kedvenc*. Megmagyarázhatatlan: a 12. kiadású akadémiai szótárban megtalálható a „lájkolni”, de az „online” eredeti alakban szerepel. A „kettős mércére” nincs indoklás. Hol itt a következetesség azon túlmenően, hogy a szakemberek igazán találhatnának odaillő szót? Az ember úgy érzi, hogy ezeknek az idegen szavaknak a helyesírási szabályozása öletszerűen történik. Értetlenül állok a *komputer* írásmódja előtt is, hiszen ez a szó ekként nem is angol (computer), nem is magyar, ugyanis *kompjúter*nek ejtjük; megszületett az öszvérnek is sikertelen szó. Akkor mi a csudának írjuk ilyen faramucin?

„Koronás” szavaink. Az idegen szavak használatát már számaltanszor elítéltük e lap hasábjain. Magam is sajnálkozva állapítottam meg, mennyire nincs még mindig fogadókészség az orvostársadalomban. A koronavírussal összefüggésben nemcsak a mindennapokban, az újságírók nyelvezetében, de az orvosok megszólalásaiban is unos-untalan halljuk, látjuk az alábbi, részben újdonsült kifejezéseket.

Mindenkit *teszteltünk* az iskolában. A *tesztelések* eredménye azt mutatta, hogy csak elenyésző számú *teszt* lett pozitív. Nincs igazuk azoknak, akik a tömeges *tesztelést* erőltetik... Sehol egy *mintavétel, vizsgálat* vagy *szűrés* szó. Azon felül, hogy rendkívül egyhangú, felesleges is ennek az immáron meghonosodni látszó szónak a használata. Hallani még: *letesztelni*. Vajon mi a szerepe itt az igeikötőnek?

Mindenhol csak *regisztrálnak*, holott a vizsgálandókat, a betegeket, de még az oltásra várókat is *elő lehet jegyezni, jegyzékbe venni, feljegyezni, nevet rögzíteni* stb. De még a régen meghonosodott, idegen eredetű szavaink is elfogadhatóbbnak tűnnek: *listára* (e Liste, német) vagy *lajstromba* venni (registrum, latin).

Kontaktutatás, kontaktszemély – lásd Berényi gondolatait e lapban (2).

Lockdown. Egy város vagy egy terület lezárása, zárlat elrendelése.

Vakcina, halljuk az unalomig. Nem lehetne legalább időnként *oltóanyagot* is mondani?!

Legnagyobb megrökönyödésemre orvos szájából kezd terjedni az *oltakozni* szó – élt az *oltakozás* lehetőségével, nő az *oltakozási* kedv. Miért nem jó a régi kifejezés: olt, oltat, beoltatja magát, beoltják, oltást kap, beoltották stb.? Innen már csak egy lépésre volt az *oltakozó* (személy) megszületése. A (szak)sajtóban nyelvészek „mosdatják” a szót, holott józan nyelvértékű tiltakozók hada emeli fel szavát a világhálón a jelenség ellen. Lehet, hogy kimagyarázható és menthető ez az új és szokatlan kifejezés, de mindenképpen szűkített, mert több más és megszokott módon is megértethetjük magunkat.

Olvasom: *Covid-megbetegedés*. A COVID jelentése: coronavirus disease, ahol a „disease” annyit tesz, mint betegség. A Covid-megbetegedés tehát koronavírusbetegség-megbetegedés.

Egy államtitkár nyilatkozik: minden vakcinát *eloltottunk* – vajon mitől gyulladt ki? Nyilván arra gondolt, hogy az oltóanyagot elhasználták, felhasználták.

A koronavírussal *beazonosítottak* száma... Miért az igeikötő? Kiazonosítottak nincsenek.

A dolgozók felét már *leoltották*. Mi szükség a „le-” igeikötőre a megszokott beoltottak vagy az igeikötő nélküli alapszó helyett?

„Nem jelentkezett negatív oltási reakció” – hallom a televízióban. Oltási reakciónak, helyesebben oltási betegségnek nevezzük az oltás után jelentkező valamilyen kóros jelenséget, például tébécé elleni oltás utáni környéki nyirokcsomó-duzzanatot. Helyesen: nincs oltási betegség; ha van, az már nem „negatív”.

Lépten-nyomon *pandémiáról* hallunk, olvasunk, bár az én kiejtésem szerint pándémia. A görög eredetű szó a *pán* (mind, minden, egész) és a *démosz* (nép) jelentésű szavakból jött létre. (Írásmódja és kiejtése a helyesírási szótár szerint ugyanaz, mint a *páneurópai, pángermán* stb. szavakban.) De van-e szükség rá? Mi lehet a kifogás a *világjárvány* ellen, amelyet még véletlenül sem hallani?

Ismételten a COVID19-ről. A főszerkesztő által begyűjtött helyesírási vélemények szerint a szóba jövő írásmódok (3): Covid-19; Covid 19; COVID-19. Az *Édes Anyanyelvünk* lapban újabb két változatot fedeztem fel: COVID 19, CO19 (4), ez összesen ötféle változat! Ezzel szemben a *Magyar Orvosi Nyelv* által megalapozottan képviselt álláspont a COVID19, ez lenne tehát a követendő példa. Ami jó a köznyelvben, nem feltétlenül jó a szaknyelvben (lásd előbb). A magyar helyesírás következetlenségeiért a nyelvészek felelnek, a szaknyelvekért az orvosok.

Elképzelhetőnek tartanám, hogy ugyanazt a fogalmat kétféleképpen írjuk, amire példa a *föld* és a *Föld* szavunk helyesírása, ahol az utóbbi tulajdonnévként szerepel. Ha szakszövegről van szó, akkor legyen COVID19, azaz kötőjel nélkül. Mivel azonban a nyelvészek sem egységesek álláspontjukban, ezért talán mérvadónak tekinthetnék az orvosi helyesírást, így megszüntethető lenne a „belviszály”, és (kivételesen?)

átvehetnék a szaknyelvi ajánlatot. Nem nagy ügy, mondhatnánk, mindössze egy kötőjelről, illetve kis- vagy nagybetűről van szó. Csak nehogy elszabaduljanak az indulatok, mint a középkorban, amikor a hitvitában egy betű miatt rontottak egymásra az emberek, amiből olykor-olykor élet-halál harc támadt. Erről írt Madách szemléletesen *Az ember tragédiája* című művében, a bizánci színben: *homousion* (Jézus egylényegű Istennel) vagy *homoiusion* (Jézus és Isten személye hasonló)? A mi vitánk azonban szelídebb, mi nem közösi-tünk ki senkit.

IRODALOM

1. Apostolok cselekedetei 4:20. Biblia
2. Berényi Mihály *Befejezett melléknévi igenév* MONy 2020;2:45.
3. Bősze Péter *Válasz* MONy 2020;2: 25–6.
4. Buvári Márta *Szálkák Édes Anyanyelvünk* 2020;42:17.
5. Gaál Csaba *Mostantól nincs mentség* MONy 2018;2:105–7.
6. Lukacs, John A *Történelmi tudat* Budapest, Európa Kiadó 2004.
7. Tótfalusi István *44 tévhit a nyelvekről és nyelvünkéről* Budapest, Tinta Könyvkiadó 2016.

Dylan Thomas:

Do not go gentle into that good night

Ne szelíden téj az öröklétbe meg

*Ne szelíden téj az öröklétbe meg.
Álmodj lobogva, ha majd hűl napod.
Őrült dühvel fogadd a fény halálát.*

*A bölcs tudja, hogy ha jó a vég,
hiába minden. S bár jogod a sötét,
ne szelíden téj az öröklétbe meg.*

*Ha jön a Hullám és gyarló tetteid
egy zöld öbölben puszta partra
szórja,
örült dühvel fogadd a fény halálát.*

*Ha vadul vágytad még a Napot is,
de rájöttél, hogy hiú volt az ábránd,
álmodj lobogva, ha majd hűl napod.*

*Ha, komolyan, haláloed előtt
vakki szemed újra felragyog,
örült dühvel fogadd a fény halálát.*

*És Te, Apám, ott a komor ormokon,
átkozz vagy áldj most könnyeid között,
de ne szelíden téj az öröklétbe meg.
Őrült dühvel fogadd a fény halálát.*

Fordította: Szabó T. Attila

A folyóirat korábbi számaiban Rainer-Maria Rilke *A párdúc* című versét kétféle fordításban is közöltük; a második a *Magyar Orvosi Nyelv* egyik szerzőjének, Nyáry Szabó Lászlónak a fordítása volt. Örömmel adjuk közre Dylan Thomas leghíresebb versének, az angol költészet egyik gyöngyszemének lefordított változatát, amelyet ugyancsak folyóiratunk egyik szerzője, Szabó T. Attila költött át magyarra.

A vers rendkívüli hatással volt a világirodalomra. Mutatja ezt az is, hogy magyarra is sokan fordították:

Csöndben ne lépj az éjszakába át – Ford. Nagy László
Ne jámboran merülj az éjbe át – Ford. Rossner Roberto
Ne ballagj csöndben amaz éjszakába – Ford. Vas István
A bársony éjszakába csendesesen ne téj meg – Ford. Libor Zoltán
Ne lépj szelíden át ama éj küszöbén – Ford. Erdődi Gábor
Ne csöndbe fagyva érd meg éjszakád – Ford. Szokolay Zoltán
Gyöngéden ne hullj ölébe az éjnek – Ford. Berényi Gábor